

„Kes palju küsib, saab targemaks.“

Küsimusest ja selle keelelisest vormist

Helle Metslang

Tartu ülikooli eesti keele professor

Vanarahva silmis oli küsimine tegevus, milleks ei pea ise kuigi tark olema, küll aga on lootust vastaja abiga tarkust juurde koguda: „Üks rumal mõistab enam küsida kui üheksa tarka vastata”; „Kes palju küsib, saab targemaks”. Väiksenäin maailma avastades oleme oma küsimustega vanemad üsna ära tüüdanud – aga nõnda see tarkus tuleb. Inimahve on õnnestunud õpetada küsimustele vastama, aga mitte ise küsima – küsimist peetakse ainult inimesele omaseks tunnetuslikuks tegevuseks. Meie igapäevane suhtlemine on täis küsimisi ja vastamisi ning keeles on kujunenud küsimuste väljendamiseks kindlad struktuurid, küsilauseid. Küsilauseid on näiteks *Kas Indiasse sõiduks on vaja viisat? Kust saab India viisat? Mis ilm seal praegu on? Kas seal on praegu hommik või õhtu? Mis on radoon? Millised on radooniohtlikud alad Eestis? Tuled vä? Ega sul igav ei ole?*

1. Küsimuste ja küsilauseite põhitüübid

Küsimine ei näita üksnes küsija teadmatust – see näitab nii seda, mida küsija teab, kui ka seda, mida ta selle eelteadmise täiendamiseks teada tahab. Küsimused ja küsilauseid jagunevad kolme põhitüüpi vastavalt sellele, mis on see puuduolev teadmine lause sisus, millele vastusega täiendust oodatakse.

1.1. Üldküsimus

Üldküsimus on küsimus, mis ootab jaatavat või eitavat vastust: *Kas Indiasse sõiduks on vaja viisat? Kas on ohtlik kasvatada puu- ja juurvilju piirkonnas, kus on kõrge radooni tase? Kas sa oled õhtul kodus?* Selles väljendub küsija eelneva teadmise ebamäärasus, kõhklus eitava või jaatava variandi vahel: võimalik, et viisat on vaja, aga võimalik, et seda siiski vaja ei ole. Küsija eeldab, et vastaja teab temast paremini, ja

küsimuse esitamisega palub vastajat teatada, kas õige on jaatav või eitav variant. Üldküsimust on eesti keeles nimetatud ka *kas*-küsimuseks talle kõige tunnuslikuma küsisõna (täpsemalt küsipartikli) järgi; ingliskeelses kirjanduses on kasutatud termineid *polar question*, *yes-no question*, *general question*. Eesti keeles on veel teisigi üldküsimust vormistavaid partikleid, näiteks *ega* eitava küsimuse alguses (*Ega sa täna ära ei sõida?*) ja viimasel ajal leviv *või~vä* küsimuse lõpus (*Sa lähed koju või?*). *või~vä*-küsimusi sõnastades teeme kaasa grammatisatsiooniprotsessis¹, kus sidesõna *või* põhjal on hakanud kujunema küsipartikkel, sagedase kasutamise käigus on ka sõna vorm kulunud ja esineb enamasti *vä* kujul. Mõnes muuski keeles on üldküsimuse vormivahend tekkinud sõnast tähendusega 'või', näiteks liivi ja läti keeles (mõlemas *vai*) ning vene keeles (*li*, lühenenud sõnast *ili* 'või'), baski keeles, mõnes Aafrika ja Aasia keeles². Teised küsipartiklid on vanemad, nende kujunemine jääb mõne sajandi taha. Sõna *kas* on lähedalt sugulane sõnadega *ka* ja *kaasa* ning kaasaütleva käände lõpuga *-ga*, nende ühiseks allikaks on varasem sõnakuju *kansak*, mis märkis seltskonnas, koos olemist.³ Sõna *ega* on aga kujunenud ühendist *ei ka*⁴.

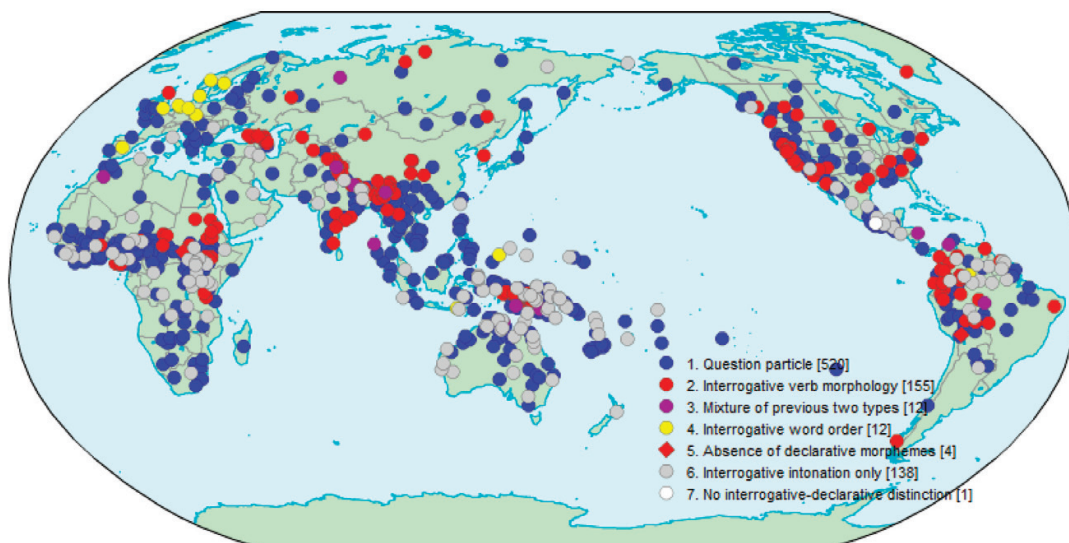
Partiklid on eesti keelele ja laiemaltki Läänemere ümbruse keeltele omane viis märkida üldküsimust. Kesksetele Euroopa keeltele on omane inversioonküsimus, kus verb viiakse lause algusse, nt inglise keeles (*Are you going home?*) või saksa keeles (*Gehst du nach Hause?*). Inversioonküsimus pole võõras ka eesti keelele (*Lähed sa koju?*). Maailmas on levinud ka küsivuse näitamine pelgalt intonatsiooni abil. Ka eesti keeles on võimalik esitada küsimus tavalise väitlausega, kui kontekst ja intonatsioon küsimusena tõlgendamist võimaldavad (*Sa lähed koju? Täna on eksam?*), kuid see on pigem kinnituse küsimise ja väitmise piirijuhtum. Üldküsimuse vormistusviisidest keeltes annab ülevaate joonis 1.

¹ Grammatiseerimisest vt Metslang, Helle 2006, Grammatika ei saa kunagi valmis. – Oma Keel 1, 2006, 5–11.

² Metslang, Helle; Külli Habicht; Karl Pajusalu 2011. Developmental paths of interrogative particles: the case of Estonian. – Folia Linguistica Historica 32, 2011, 149–188; Heine, Bernd; Tania Kuteva. 2002. World lexicon of grammaticalization. Cambridge University Press, 226–227.

³ Alvre, Paul. 1997. Küsisõnast KAS? vana kirjakeele taustal. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997 (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7) 9–15. Tartu: Tartu Ülikool.

⁴ Metslang, Helle; Külli Habicht; Karl Pajusalu 2011.

Joonis 1. Üldküsilause vormistusviisid maailma keeltes
(WALS 2005⁵, kaart 116, autor Matthew Dryer).

Tähised: 1 – küsipartikkel, 2 – verbivorm, 3 – küsipartikkel ja verbivorm, 4 – sõnajärg, 5 – väitlause morfeemi puudumine, 6 – ainult intonatsioon, 7 – küsi- ja väitlause ei eristu.

Üldküsilausele saab peita vihje sellele, kumba vastust, kas jaatavat või eitavat, ootuspärasemaks peetakse, näiteks partikliga *või~vä* lõppevad küsimused ja üksnes intonatsiooniga vormistuvad küsimused pigem ootavad kinnitust küsija oletusele (*Sa lähed koju vä? Sa lähed koju?*). Kahtlust väljendavad küsimused selliste sõnadega nagu üldse, siiski, ikkagi, *enam*, verbile liitunud liide *-gi/ki* (*Kas viisat üldse on vaja? Kas ta enam tulebki?*).

1.2. Alternatiivküsimus

Alternatiivküsimus (ka inglise keeles *alternative question*) sarnaneb üldküsimusega nii vormi kui ka vastuste valiku väljapakumise poolest. Siin aga on küsija teadmiste lüngaks mingi lauseosa sisu, küsimusega pakutakse loend selle sisu valikutest, näiteks *Kas teie koolis on tänavu aktus 1. või 2. septembril?* Küsija teab, et ühel neist kahest kuupäevast aktus niikuinii toimub, lünk teadmistes on üksnes valik kahe kuupäeva vahel, milles ta palub vastajalt täpsustust. Alternatiivküsilauseid

⁵ WALS 2005 = Haspelmath, Martin; Matthew Dryer; David Gil; Bernard Comrie (eds.) 2005. The World Atlas of Language Structures. (Raamat ja CD-ROM.) Oxford: Oxford University Press.

vormistab peamiselt partikkel *kas*, alternatiivide loend paikneb lause lõpus. Alternatiivküsilauseid ei ole tavasuhtluses kuigi sagedased. Küll aga on populaarsed valikvastustega testid ja küsitlused (nn kinnised ehk struktureeritud küsitlused), mis esitavad alternatiivküsimusi veidi muus vormis: juhisega märkida loendist sobiv täide väitlausest olemasolevasse lünka (näide 1) või eriküsilausega (vt 1.3) ja sellele pakutavate vastuste loendiga (näited 2 ja 3).

(1) Õige vastuse numbrile tee ring ümber

1. Mowgli sattus huntide hulka, sest
 1. ema-isa unustasid ta metsa
 2. tiiger hirmutas inimesed temast eemale
 3. ta eksis metsas jalutades ära

(Mare Hallop, R. Kipling „Mowgli” sisukontroll valikvastustega.
<http://www.miksike.ee/documents/main/lisa/mowgli4.htm> 30.08.2013)

(2) Keda ehtis Ville jõululaupäeval?

- A Põhjapõtra
- B Jõuluvana
- C Rekut

(12 kinki jõuluvanale. Mauri ja Tarja Kunnas. Lugemiskontroll.
http://www.miksike.ee/docs/lisa/12_kinki_jouluvanale_kusimused_merikerahma.htm 30.08.2013)

(3) Kuidas hindate busside liinigraafikus püsimist?

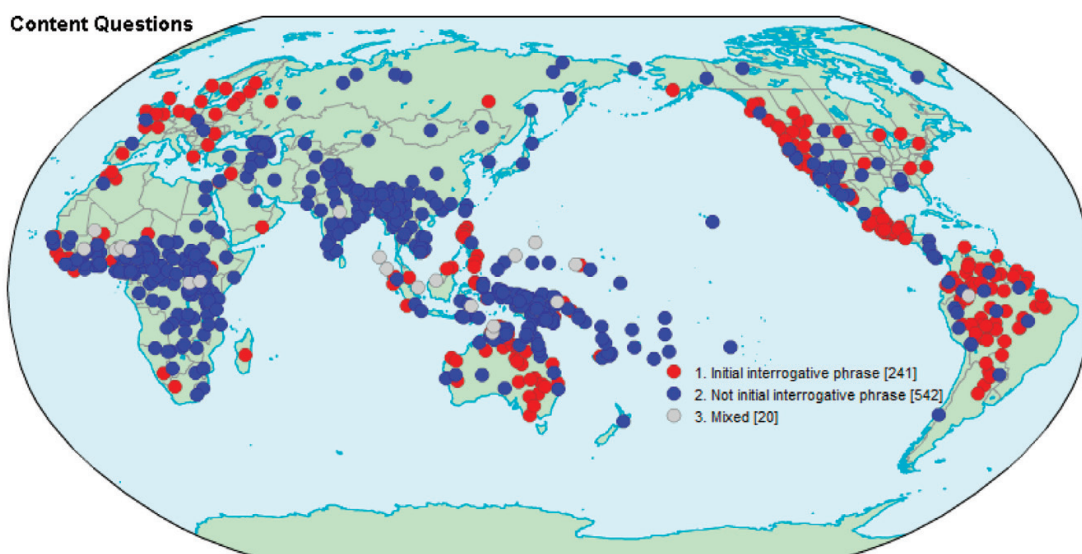
- väga hea
- hea
- rahuldav
- väga halb

(<http://www.tarbus.ee/kysitus.htm> 30.08.2013)

1.3. Eriküsimus

Eriküsimus (ingl *content question*, *wh-question*, *special question*; suhtlusuuringutes ja küsitlustes nimetatud ka avatud või lahtiseks küsimuseks) sarnaneb sisuliselt alternatiivküsimusega: ka siin on probleemataoline vaid mingi lünk lause sisus, muu on eeldatavasti teada. Näiteks küsimusest *Kust saab India viisat?* ilmneb, et küsija eeldab, et kusagilt saab India viisat, probleem on ainult kohas, kus seda saab. Eriküsimus ei paku aga konkreetseid alternatiive, vaid jätab vastusevõimalused lahtiseks. Eriküsimusi saab esitada lausesisu kõikvõimalike osade kohta,

küsilause esindab küsimusalust osa küsisõna, nagu *kes, mis, milline, kus, millal, kust, kuidas, miks* jne, või küsisõnaga fraas, nagu *mis ilm, kui pikk, mis kell*. Vastuses tuleb see asendada mingi sobiva sisulise väljendiga (küsimuse *Kust saab India viisat?* puhul näiteks *Tallinnast, Helsingist, Tallinnast restorani Maharaja majast*). Eriküsimused on näiteks *Mis ilm seal praegu on? Millised on radooniohtlikud alad Eestis? Mis kell laev väljub?* Eesti keeles, nagu enamikus muudeski Euroopa keeltes, algab eriküsilause küsisõnaga. See tähendab, et küsimusalune lauseosa paikneb lause alguses ka siis, kui ta tavalise sõnajärje korral seal ei paikneks. Näiteks sihitis ja öeldistäide paiknevad tavaliselt lause lõpuosas (*Ville ehtis jõululaupäeval põhjapõtra, Radoon on keskkonnas esinev loodusliku päritoluga radioaktiivne gaas*), neid vormistavad küsisõnad aga lause alguses (*Keda ehtis Ville jõululaupäeval? Mis on radoon?*) See pole aga ainus sõnajärje variant, leidub ka keeli, kus küsimusalune lauseosa jääb oma kohale või paikneb mingil muul kindlal positsioonil, näiteks verbi ees või järel (joonis 2).

Joonis 2. Küsifraasi paiknemine eriküsilauses.

(WALS 2005, kaart 93, autor Matthew Dryer).

Tähised: 1 – lause alguses, 2 – mujal kui lause alguses, 3 – segatüüp.

2. Küsilause muid kasutusi

Küsilause põhiline kasutus on taotlus saada kaasvestlejalt infot, mis küsijal puudub. Selle kõrval on ka **sisuinfo hankimise eesmärgita** kasutusi. Õpetaja esitab õpilasele küsimusi ka selleks, et kontrollida, kas õpilane teab sedasama, mida ta ise (*Kui palju on kolm korda viis?*).

Tekstides, ettekannetes, kõnedes, pealkirjades esitavad küsimused arutlusteemasid (näited 4 ja 5).

- (4) Milleks õppida saksa keelt? Teavet neile, kes tahavad ära kasutada 21. sajandi võimalusi ja elust mitte maha jääda. (Saksa liitvabariigi suursaatkonna veebileht.

http://www.tallinn.diplo.de/Vertretung/tallinn/et/06/Weshalb_Deutsch_lernen/Weshalb-Deutsch-lernen.html 30.08.2013)

- (5) TEADUSKOOL – kellele ja milleks?

(Tartu ülikooli teaduskooli veebileht.
<http://www.teaduskool.ut.ee/teaduskoolist> 30.08.2013)

Leidub ka küsimusi, mis tegelikult ei küsi, vaid pigem väidavad, soovivad, kavandavad. Tuntud stiilivõte on **retooriline küsimus**, mis sisuliselt väidab midagi, rõhutades, et küsida ja seega vastupidist võimalust eeldada ei ole üldse mõtetki. Retoorilised üldküsilauseid väidavad vastupidist eituse-jaatuse poolest, näiteks *Kas te olete kooli magama tulnud?* (väide: loomulikult ei ole), *Kas mina ei olegi inimene?* (väide: pole ju kahtlust, et olen). Retoorilised eriküsilauseid, nagu *Kes siis iseendale halba soovib?*, põhinevad sellel, et küsisõna ei ole mingi mõtteka väljendiga asendatav, vastuseks oleks *mitte keegi, mitte kuhugi, mitte kusagil* vms. Paljud sellised laused on muutunud kivistunud väljenditeks: *Kes sul käskis nii teha? Keda see huvitab? Kuhu see kõlbab? Mis mõtet sel on? Kust mina tean?*

Retoorilised eriküsilauseid põhinevad küsimuse eelde ümberlükka-misel. Eriküsimus eeldab, et lünk on millegagi täidetav, näiteks küsimus *Kust poiss tuleb?* eeldab, et on mingi koht, kust poiss parasjagu tuleb. Retoorilisel küsimusel *Kust mina tean?* sellist eelet ei ole: ei ole kohta, kust kõneleja teadmise oleks võinud saada, ja järelikult ta ei teagi.

Küsimuse eeletega mängivad ka sellised vastust mittevõimaldavad **vigurküsimused** nagu *Kas sa oled juba lõpetanud oma öised uneskõndimised?*, kui vastaja ei ole öösiti unes kõndinud. Küsimus väljendab, et küsija meelest vestluskaaslane võib-olla on, võib-olla ei ole lõpetanud oma uneskõndimisi; mõlemal juhul eeldab uneskõndimiste lõpetamine nende eelnevat toimumist, ja nii ei saa õigesti vastata ei eitavalt ega jaatavalt.

Mitte vastama, vaid tegutsema kutsuvad **ettepanekuid, kāske, kaalutlusi väljendavad küsimused**. Nende esmaseks väljendusviisiks on käsklause, kuid küsilause koos muude vahenditega, nagu tingiv

kõneviis ja modaaltegušõnad, annab pehmema väljenduse. Näiteks selle asemel et ütelda käskivalt *Tule siia! Tee aken lahti!*, võib küsida: *Kas sa tuleksid siia? Kas sa saaksid akna lahti teha?* Nii jäetakse kaaslasele justkui valikuvõimalus tulla või mitte, teha lahti või mitte. Ka omaenda tegevusi kaalutledes sõnastatakse neid küsimustena: *Mida nüüd ette võtta? Kas lähaks kinno?*

Kokkuvõtteks

Küsimus väljendab ühtaegu nii seda, mida küsija teab, kui ka seda, mis ta teadmistes puudub; eri tüüpi teadmislünkadega küsimusi vormistavad üld-, alternatiiv- ja eriküsilaused. Eesti keeles vormistavad üld- ja alternatiivküsilaused partiklid, nagu muudiski Läänemere piirkonna keeltes; eriküsilauses nihkub küsisõna või -fraas lause algusse, nagu enamikus Euroopa keeltes. Küsimine on viis teadmisi juurde hankida,

aga lisaks sellele on küsimustel muidki kasutusviise: kontrollida teadmiste olemasolu, ilmestada sõnumit, pehmendada ettepanekuid, ja ka lihtsalt vigurdada keelega. See, kes mõistab enam küsida kui üheksa tarka vastata, võib küll targad ära tüüdata, aga ise on ta ka siiski päris nutikas.

Soovitusi edasilugemiseks

Alvre, Paul 1997. Küsisõnast KAS? vana kirjakeele taustal. – Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997 (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7), 9–15. Tartu: Tartu Ülikool.

Hennoste, Tiit; Andriela Rääbis; Kirsi Laanesoo 2013, Küsimused eestikeelses infodialoogis II. Küsimused ja tegevused. – Keel ja Kirjandus 1, 7–29.

Hennoste, Tiit; Olga Gerassimenko; Riina Kasterpalu; Mare Koit; Andriela Rääbis; Krista Strandson 2009. Küsimused eestikeelses infodialoogis I. Küsimuste vorm. – Keel ja Kirjandus 5, 341–359.

Laanesoo, Kirsi 2012, Pööratud polaarsusega retoorilised küsimused argivestlustes. – Keel ja Kirjandus 7, 499–517.

Metslang, Helle 2006. Grammatika ei saa kunagi valmis. – Oma Keel 1, 2006, 5–11.

Metslang, Helle 1981. Küsilause eesti keeles. Tallinn: Valgus.

Metslang, Helle 2010. Isepäine üldküsilause. – Emakeele Seltsi aastaraamat 55, 119–137.

WALS = Haspelmath, Martin; Matthew S. Dryer; David Gil; Bernard Comrie (eds.), The World Atlas of Language Structures Online. Munich: Max Planck Digital Library. <http://wals.info> (30.08.13)